

Inleiding

DOEL EN OPZET VAN DIT BOEK

Amory Gethin, Clara Martínez-Toledano
en Thomas Piketty

Electoral democratieën, kiezersonderzoeken: doelstellingen en methoden

Dit boek zet de resultaten uiteen van een collectief onderzoek naar politieke scheidslijnen en maatschappelijke ongelijkheid tussen 1948 en 2020 in vijftig electorale democratieën verspreid over alle continenten. In deze inleiding beschrijven we eerst in het kort onze doelstellingen en de gebruikte methoden en schetsen we daarna in een paar zinnen de opzet van het boek en de verschillende hoofdstukken.

Om onze doelstelling goed te kunnen toelichten moet allereerst het begrip ‘electorale democratieën’ worden verhelderd. In geen van de hier bestudeerde landen bestaat de democratie in perfecte vorm, verre van zelfs. Sommige landen komen daar niet eens bij in de buurt, in het bijzonder wanneer het gaat om de persvrijheid en de (gewenste) neutrale opstelling van de overheid in de organisatie van de verkiezingen. Wel zijn in al deze landen in ieder geval op een bepaald moment verkiezingen georganiseerd waaraan meerdere politieke partijen meededen, waarvan de resultaten van tevoren in ieder geval niet volledig bekend waren en die de betrokken partijen de kans gaven aan de macht te komen. In lijn met onze doelstelling kijken we vooral naar die verkiezingen die ons de kans bieden te bestuderen wat de bovenliggende redenen waren die verschillende maatschappelijke categorieën deden besluiten de deelnemende partijen of ideologische partijfamilies hun stem te geven. Bezien vanuit ons perspectief bieden verkiezingen in de eerste plaats een niet altijd even helder, maar niettemin reëel venster op de motieven en politieke en ideologische ideeën van kiezers en op de electorale keuzes die, natuurlijk afhankelijk van een altijd in meer of mindere mate beperkt politiek aanbod, daaruit voortvloeien.

Want in dit boek is dat ons hoofddoel: we willen systematisch onderzoeken hoe het stemgedrag varieert afhankelijk van sociale kenmerken zoals inkomen, opleidingsniveau, vermogen, beroep, sekse, leeftijd, afkomst en etnisch-religieuze identiteit. Daartoe kunnen we putten uit een tamelijk unieke bron. We

gebruiken de electorale enquêtes die sinds de Tweede Wereldoorlog in de verschillende landen na de verkiezingen werden gehouden. Deze enquêtes werden afgenomen op basis van representatieve steekproeven van doorgaans enkele duizenden kiezers. In de meeste gevallen werden de deelnemers bevroegd in de dagen of weken vlak na de betreffende verkiezingen. In deze enquêtes werden kiezers niet alleen naar hun stem gevraagd, maar ze bevatten ook lijsten met vragen die betrekking hadden op hun sociaal-economische kenmerken. Niettegenstaande alle aanmerkingen die je op deze enquêtes kunt hebben, zijn ze een van onze meest waardevolle bronnen voor een onderzoek naar het verband tussen ongelijkheid en ons stemgedrag.¹

Doordat circa twintig onderzoekers meewerkten aan dit project waren we in staat om vrijwel alle electorale enquêtes die tussen 1948 en 2020 in vijftig electorale democratiën werden gehouden, bijeen te brengen en naast elkaar te leggen. Dat maakte het mogelijk om een wereldwijd en historisch overzicht te krijgen van de manier waarop de verschillende dimensies van de maatschappelijke ongelijkheid wel of juist niet door een partij of ideologische partijfamilie werden gepolitiseerd teneinde de electorale steun van een bepaalde groep kiezers te verwerven.

We hebben tal van vragen geprobeerd te beantwoorden. Een van de belangrijkste daarvan is de volgende: in welke mate worden kiezers uit de sociaal gezien minder bevoordeelde klassen, bijvoorbeeld qua inkomen, opleidingsniveau of vermogen, ertoe gebracht op hetzelfde electoraal-ideologische blok te stemmen, dus ongeacht andere kenmerken zoals nationale of regionale herkomst en etnisch-religieuze identiteit? Anders geformuleerd: wat is precies het relatieve belang van de factoren ‘klasse’ en ‘identiteit’ voor de structuur van de politieke scheidslijnen en het stemgedrag? We zullen zien dat de antwoorden op deze vraag gedurende de tijd en de ruimte, ook binnen hetzelfde land, sterk verschillen. In de praktijk gaan de verschillende factoren samen al naargelang de specifieke politieke en historische constructies en de veranderingen daarin, en als zodanig moeten ze dan ook worden geanalyseerd.

Laten we dit met een voorbeeld verduidelijken. In de loop van de periode 1950-1980 verkreeg de Amerikaanse Democratische Partij stevast een aanzien-

1. Soms worden deze enquêtes ‘postelectorale enquêtes’ genoemd (*post-electoral surveys*). In de regel onderscheiden die zich op twee manieren van de opiniepeilingen die worden gehouden wanneer kiezers net hun stem hebben uitgebracht (in goed Nederlands ook wel ‘exitpolls’ genoemd). Ten eerste worden kiezers ‘koud’ benaderd (en dus niet zodra ze het stembureau uit komen lopen). Daarnaast zijn de vragenlijsten die betrekking hebben op de sociaal-economische kenmerken van de kiezers uitgebreider, grondiger en opgesteld met medewerking van universitaire onderzoekscentra. In de afzonderlijke hoofdstukken wordt telkens dieper ingegaan op welke enquêtes precies werden gebruikt.

lijk deel van de stemmen van de lagere klassen, ongeacht hoe je die definieert (bijvoorbeeld op basis van inkomen, opleidingsniveau, vermogen of beroepsgroep) en ongeacht afkomst en etnische identiteit. Daarentegen stellen we wat betreft de periode 2000-2020 vast dat kiezers uit de lagere klassen die daarnaast behoren tot de zwarte en latino minderheden nog altijd in overgrote meerderheid hun stem uitbrengen op de Democratische Partij, maar dat de witte lagere klassen onmiskenbaar zijn overgestapt naar de Republikeinse Partij. Daarnaast zien we dat zich aan de top van de maatschappelijke hiërarchie een andere tweedeling aftekent: de hoger opgeleiden stemmen tegenwoordig massaal op de Democratische Partij, terwijl de meer vermogende klassen de Republikeinse Partij trouw zijn gebleven (en ditzelfde geldt in iets mindere mate voor de kiezers met hogere inkomens). Overigens was dit verschijnsel in de naoorlogse jaren wel iets sterker.

Tot op zekere hoogte zien we in Europa een vergelijkbare verschuiving optreden. Want daar kregen de scheidslijnen van afkomst en etnisch-religieuze identiteit de laatste jaren een belang dat ze daarvoor niet hadden. Met als gevolg dat de Europese situatie lijkt op te schuiven naar die van de Verenigde Staten. En dat terwijl het politiek-electorale krachtenveld op beide continenten oorspronkelijk enorm van elkaar verschilde, vooral als gevolg van de historisch geprononceerdere rol van de ‘klassenscheidslijnen’ in Europa (en verband houdend daarmee het mindere belang van de scheidslijnen van afkomst en etnisch-religieuze identiteit). Ter vergelijking: we zien in andere werelddelen, en dan in het bijzonder in Azië, Latijns-Amerika en Afrika, dat in sommige gevallen de klassendimensie op het politieke speelveld de afgelopen decennia juist een grotere rol is gaan spelen. Het zijn bevindingen die de westerse neiging om het electorale conflict in de niet-Europese democratieën te bekijken vanuit een eng, puur op etniciteit gericht perspectief op losse schroeven zetten. In werkelijkheid neemt juist in het Westen het politieke belang van afkomst en etnische identiteit steeds meer toe, terwijl dat in de andere democratieën voor de factor klasse geldt. Deze resultaten maken trouwens erg nieuwsgierig naar de politieke programma’s en platforms die bepaalde partijen en partijfamilies in staat stellen om, met meer of minder succes, tegelijk kiezers van verschillende afkomst aan zich te binden.

Wel moet benadrukt worden dat de reikwijdte van dit onderzoek beperkt en duidelijk afgebakend is. We beweren geenszins dat we definitief kunnen verklaren *waarom* de verschillende kiezers stemmen zoals ze stemmen of welke *oorzaken* schuilgaan achter de waargenomen ontwikkelingen. Onze voornaamste doelstelling is eenvoudigweg beschrijvend: we proberen in de eerste plaats in historisch, transnationaal en mondiaal perspectief een aantal feitelijke regelmatigheden en veranderingen in de sociaal-economische structuur van kiezersgroepen, politieke scheidslijnen en maatschappelijke ongelijkheid vast te stellen.

Daarnaast proberen we in elk hoofdstuk, en al naargelang de politieke en historische context van elk land, de verschillende mogelijke verklaringen voor de waargenomen ontwikkelingen te toetsen. Daarbij gaan we ervan uit dat het dankzij een comparatieve benadering van de vele bestudeerde gevallen mogelijk wordt om meer inzicht te krijgen in de processen die optreden. Telkens benadrukken we dat de structuur van het politieke conflict nooit definitief vastligt. Die verandert afhankelijk van verschillende factoren, in het bijzonder de programma's en de campagnestrategieën van de verschillende politieke partijen. Want daarmee kunnen, natuurlijk afhankelijk van de precieze invulling, de verschillen van kiezers worden overstegen en brede coalities van kiezersgroepen worden aangesproken.

Maar het spreekt vanzelf dat het voor een werkelijk toereikende analyse van al deze processen over zo'n lange periode en in zoveel landen noodzakelijk zou zijn om nog veel meer bronnen te verzamelen en nog veel meer methodes en onderzoeksgebieden te combineren dan in dit boek wordt gedaan. Het is dan ook onze hoop dat dit hoofdzakelijk beschrijvende en historische onderzoek andere researchers zal inspireren tot nieuwe onderzoeken, enquêtes en reflecties. Dat is immers de manier om de blootgelegde veranderingen nog beter te begrijpen. Om die reden zijn alle voor dit boek verzamelde gegevens voor alle geïnteresseerden (onderzoekers, journalisten en burgers) ook toegankelijk in de World Political cleavages and Inequality Database. Op de website <http://wpid.world> vinden lezers bovendien alle belangrijke en ondersteunende figuren en tabellen die worden gebruikt of waarnaar wordt verwezen in dit boek, evenals de gegevens waar die op gebaseerd zijn.

De opzet van dit boek

Het boek is als volgt opgebouwd.

In **hoofdstuk 1** wordt een beknopt overzicht gegeven van de belangrijkste resultaten van de onderzoeken betreffende de verschillende landen. Net als deze inleiding is ook dit hoofdstuk geschreven door de drie coördinatoren van het project (A. Gethin, C. Martínez-Toledano en T. Piketty). Van de vijftig geanalyseerde electorale democratieën (zie hoofdstuk 1, tabel 1.1) bevinden zich er zeventien in West-Europa (België, Denemarken, Duitsland, Finland, Frankrijk, Ierland, IJsland, Italië, Luxemburg, Nederland, Noorwegen, Oostenrijk, Portugal, Spanje, Verenigd-Koninkrijk, Zweden en Zwitserland), drie in het postcommunisme Oost-Europa (Hongarije, Polen en Tsjechië), vier in Noord-Amerika en Oceanië (Australië, Canada, Nieuw-Zeeland en de Verenigde Staten), tien in Azië (Filipijnen, Hongkong, India, Indonesië, Japan, Maleisië, Pakistan, Tai-

wan, Thailand en Zuid-Korea), zeven in Latijns-Amerika (Argentinië, Brazilië, Chili, Colombia, Costa Rica, Mexico en Peru) en negen in Afrika en het Midden-Oosten (Algerije, Botswana, Ghana, Irak, Israël, Nigeria, Senegal, Turkije en Zuid-Afrika). De keuze voor de landen werd hoofdzakelijk bepaald door de beschikbaarheid van voldoende uitgebreide electorale enquêtes en goed bewaarde en onderbouwde gegevens. Want alleen in dat geval was goed onderzoek mogelijk en kon er op basis van overeenkomstige feiten een vergelijking met de andere landen worden getrokken.

In de hoofdstukken daarna wordt in meer detail ingegaan op de verkregen resultaten. Daarbij wordt in grote lijnen de hierboven genoemde geografische volgorde aangehouden. In **hoofdstuk 2** (van T. Piketty) staan de casussen van Frankrijk, de vs en het vk centraal en worden belangrijke overeenkomsten tussen deze drie landen in de laatste decennia aan het licht gebracht, voornamelijk wat betreft de omkering van de opleidingsscheidslijn, het ontstaan van ‘een systeem van meerdere elites’ en de ontwikkeling van identiteitsscheidslijnen. In de daaropvolgende hoofdstukken wordt gekeken in welke mate dit algemene schema ook op de andere westerse democratieën van toepassing is. In **hoofdstuk 3** buigen F. Kosse en T. Piketty zich over de Duitse situatie. In **hoofdstuk 4** nemen C. Martínez-Toledano en A. Sodano Scandinavië onder de loep: Noorwegen, Denemarken, Zweden, Finland en IJsland. In **hoofdstuk 5** bestudeert A. Gethin de overeenkomsten en verschillen tussen de ontwikkelingen in Australië, Nieuw-Zeeland en Canada. **Hoofdstuk 6** (geschreven door L. Bauluz, A. Gethin, C. Martínez-Toledano en M. Morgan) is gewijd aan Italië, Spanje, Portugal en Ierland. In **hoofdstuk 7** buigen C. Durrer de la Sota, A. Gethin en C. Martínez-Toledano zich over België, Nederland, Zwitserland en Oostenrijk. Hoewel er ontegenzeggelijk belangrijke verschillen bestaan tussen deze landen, zal deze verkenning van de westerse democratieën (in Europa, Noord-Amerika en Oceanië) leiden tot de conclusie dat er grosso modo vooral sprake is van grote overeenkomsten met de ontwikkelingen in Frankrijk, de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk.

In **hoofdstuk 8** (van A. Lindner, F. Novokmet, T. Piketty en T. Zawisza) kijken we over de schutting van het Westen naar verschillende postcommunistische landen in Oost-Europa (te weten Tsjechië, Hongarije en Polen). Dat brengt electorale scheidslijnen aan het licht die weliswaar heel specifiek, maar niettemin instructief zijn voor andere landen. Opvallend is vooral dat de sociaal-democratische en socialistische partijen nagenoeg zijn verdwenen.

In **hoofdstuk 9** (A. Banerjee, A. Gethin, T. Piketty) verbreden we ons onderzoeksveld nog meer door ook naar India te kijken. Als grootste democratie ter wereld, met een aantal kiesgerechtigden dat het totaal van alle in de voorgaande hoofdstukken bestudeerde landen overtreft, biedt India een nuttig contrapunt

tegen de tot dan toe geanalyseerde gevallen. Zo zien we dat mensen uit de lagere klassen – ongeacht of ze behoren tot de etnisch-religieuze, hindoeïstische meerderheid of tot de etnisch-religieuze, islamitische meerderheid – in hoge mate op dezelfde partijen of ideologische partijfamilies stemmen. Dit staat haaks op de ontwikkeling die in zowel Europa als de Verenigde Staten steeds duidelijker aan het licht komt. In **hoofdstuk 10** gaat de aandacht van A. Gethin, S. Mehmood en T. Piketty uit naar Pakistan, waar de politisering van de etnisch-linguïstische verschillen en de maatschappelijke ongelijkheid hele specifieke vormen heeft aangenomen. In **hoofdstuk 11** bestudeert A. Gethin het geval Japan en legt hij de focus voornamelijk op de rol die van oudsher wordt gespeeld door de scheidslijn stad-platteland en op de in de afgelopen jaren opvallend afgenomen invloed van de klassenscheidlijn. In het aan Thailand, de Filipijnen, Maleisië en Indonesië gewijde **hoofdstuk 12** (van A. Gethin en T. Jenmana) wordt beschreven hoe de opbouw van regionale en etnische ongelijkheid leidde tot klassenscheidlijnen in verschillende én aan verandering onderhevige vormen. In **hoofdstuk 13** bestuderen D. Durrer de la Sota en A. Gethin de situaties in Zuid-Korea, Taiwan en Hongkong. En daarbij kijken ze in het bijzonder naar de manier waarop de houding van kiezers ten opzichte van Noord-Korea (in Zuid-Korea) en China (in Hongkong en Taiwan) samenhangt met de sociaal-economische scheidslijnen.

In **hoofdstuk 14** analyseren A. Gethin en M. Morgan Brazilië en laten ze zien hoe een aanvankelijk nauwelijks gepolitiseerde klassenscheidlijn in de afgelopen decennia, in het nieuwe politieke systeem van na de val van de militaire dictatuur, een steeds grotere rol is gaan spelen. Tevens illustreert de Braziliaanse casus op welke manier het gevoerde beleid de electorale scheidslijnen tussen verschillende sociale klassen kan beïnvloeden. In **hoofdstuk 15** wordt door O. Barrera, A. Leiva, C. Martínez-Toledano en A. Zúñiga-Cordero een vergelijkende analyse gemaakt tussen verschillende andere Latijns-Amerikaanse landen (te weten Argentinië, Chili, Costa Rica, Colombia, Mexico en Peru), waarbij het accent wordt gelegd op de wisselwerking tussen de scheidslijnen van klasse en etniciteit en de personalisering van de electorale politiek, dus de trend dat verkiezingen worden gewonnen of verloren afhankelijk van de persoon van de lijsttrekker.

Hoofdstuk 16 (van A. Gethin) is gewijd aan de structuur van de politieke scheidslijn in Zuid-Afrika, waar de politieke context wordt gekenmerkt door extreme rassenongelijkheid. Niettemin wint de ongelijkheid binnen raciale groepen geleidelijk aan belang. In **hoofdstuk 17** buigen J. Baleyte, A. Gethin, Y. Govind en T. Piketty zich over de processen van politisering van maatschappelijke ongelijkheid en etnische scheidslijnen in Botswana, Ghana, Nigeria en Senegal. In weerwil van de heersende ideeën tekenden zich in deze Afrikaanse

landen gaandeweg klassenscheidlijnen af, en dan vooral in Botswana en Nigeria. In **hoofdstuk 18** analyseert Y. Berman de transformatie van de structuur van de politieke scheidlijnen in Israël. Ten slotte bekijken L. Assouad, A. Gethin, T. Piketty en J.-N. Uraz in **hoofdstuk 19** de totstandkoming van sociaal-politieke scheidlijnen in Algerije, Irak en Turkije. In die landen valt vooral op dat het verband tussen de politisering van religieuze identiteit en sociale klasse vele verschillende vormen aanneemt. Aangetekend moet worden dat de beschikbare electorale enquêtes in Afrika en het Midden-Oosten vaak een te korte tijdspanne omvatten of andere tekortkomingen vertonen, wat de mogelijkheden tot analyse van de politieke situaties in deze landen aanzienlijk beperkt. Toch achtten we het van belang deze landen in het onderzoek mee te nemen, omdat deze casussen nieuw licht werpen op de specifieke gedaanten die de interactie tussen politieke scheidlijnen en maatschappelijke ongelijkheid in verschillende contexten kan aannemen.

In een beknopte **conclusie** (van A. Gethin, C. Martínez-Toledano en T. Piketty) worden enkele van de belangrijkste lessen uit dit boek nogmaals kort besproken en, het belangrijkste, wordt een aantal veelbelovende invalshoeken voor toekomstig onderzoek aangestipt.